

ОЛЕКСАНДР ОПАНАСЮК

ORCID iD: 0000-0002-2685-9468

доктор мистецтвознавства,
професор кафедри музикознавства та музичної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
oleksandr-opanasiuk@ukr.net

МОДЕРНІЗМ І ПОСТМОДЕРНІЗМ: ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЗМІСТУ ЯВИЩ (КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Досліджено явища модернізму і постмодернізму. Наголошено на можливості позиціонування модернізму й постмодернізму в контексті проекту «Модерн», який належить до Європейської культури та зумовлює її розвиток у напрямку модернізації історії. З'ясовано, що динаміку проекту «Модерн» визначають чотири фази розвитку, які значною мірою збігаються з періодами становлення Європейської культури: XIV–XVI ст. — перша фаза розвитку проекту «Модерн» (V–XVI ст. — символічний період Європейської культури); XVII–XVIII ст. — друга фаза проекту «Модерн» (XVII–XVIII ст. — класичний період Європейської культури); XIX ст. — третя фаза проекту «Модерн» (XIX ст. — романтичний період Європейської культури); кінець XIX – початок XXI ст. — четверта фаза проекту «Модерн» (кінець XIX–XXI ст. — інтенціональний період Європейської культури). Доведено, такий зріз об'єктивує модернізм і постмодернізм як явища, зміст яких зумовлений заключною фазою проекту «Модерн» і заключним (інтенціональним) періодом Європейської культури. Наголошено на можливості трактування модернізму й постмодернізму як одного явища — модернізму-постмодернізму. Констатовано, що постмодернізм правильно визначає зміст культурно-художнього буття сучасності, однак не пояснює закономірностей культурного становлення; оминає питання майбутнього розвитку культури і мистецтва; заціклюється на своїх концептах і вдається до смислових трансформацій ідеї «пост» — постпостмодернізм, постнекласичне мислення, тези на кшталт «модернізм після постмодерну» тощо. Доведено неспроможність постмодернізму до культуротворчості. Проведено зіставлення смислових засад теорії модернізму й постмодернізму з концепцією інтенціоналізму культури і мистецтва, що відкриває нову перспективу в аналізі й онтології модерно-постмодерних інтенцій та культурно-художнього буття в цілому.

Ключові слова: модернізм, постмодернізм, проект «Модерн», концепція інтенціоналізму культури і мистецтва, Європейська культура.

Постановка проблеми... Як явища й поняття модернізм і постмодернізм різнобічно висвітлені в сучасній науці. Проте суперечки навколо цих явищ не вщухають і сьогодні. Насамперед треба вказати на відсутність однозначності щодо їхнього трактування. А також на те, чи можуть поняття «модернізм» і

«постмодернізм» повною мірою виражати зміст буття сучасної культури, для якої, з одного боку, характерним є тотальна плюральність, а з іншого, — набуває значимості пошук основи, здатної пояснити розмаїтий культурно-художній розвиток та можливість його майбутнього становлення?

Є підстави стверджувати, що актуалізація історичного, метаісторичного, культурологічного факторів, авторської концепції інтенціоналізму культури і мистецтва (Опанасюк, 2020) сприяє об'єктивації модернізму й постмодернізму, а також ідентифікації їх як культурно-художніх явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Складність теми статті потребує не тільки розгляду відповідних публікацій, але й проблематики, яку вона порушує. Щодо модернізму й постмодернізму на сьогодні склалася ситуація, зміст якої можна визначити на основі таких узагальнених моментів.

Перший стосується самих явищ модернізму і постмодернізму. Незважаючи на критику з боку опонентів, прихильники модернізму й постмодернізму наполягають на їхній актуальності та вважають за можливе реанімувати проєкт Модерну. Прикладом зазначеного є численні публікації, з яких назву праці В. Вельша «Наш післямодерний модерн» (Вельш, 2004), Ю. Габермаса «Філософський дискурс про модерн», «Модерн — незавершений проєкт» (Хабермас, 1992; 2003), Ж.-Ф. Ліотара «Відповідь на питання: що таке постмодерн?» (Ліотар, 2012).

Показовим також є факт, що ми дедалі частіше зіштовхуємося з термінами, зміст яких пов'язується з префіксом пост: «постпостмодернізм» («after-postmodernism»), «постметафізичне мислення», «постнекласичне мислення», «постмодерністична чуттєвість», тез на кшталт модерн (модернізм) після постмодерну. Очевидно, що така ситуація вказує на проблематичність визначення постмодернізмом смислових засад майбутнього розвитку культури і суспільства.

Пролонгацію постмодерну не рятують і пропозиції щодо понять «альтермодернізм», «надмодернізм» (Павлов, Ерохіна, 2019; Павлов, 2019), «метамодернізм» (Vermeulen, Akker, 2010), які часто розглядаються як нові

форми модерного проєкту. Проте відсутність у цих понять суверенної смислової «території», їхня характеристика в контексті постмодерністських інтенцій свідчить, що такі поняття приналежні до того самого постмодернізму; вони лише демонструють його чергову змістову трансформацію.

Другий момент виходить з того, що постмодернізм часто трактується як «інтелектуально-філософський феномен, який... має парадигмальний статус» (Филиппович, Семенова, 2007) і позиціонується як глибинна основа аналізу, дослідження та характеристики форм буття сучасного суспільства. Більше того, спостерігаються тенденції до кристалізації світоглядних систем модернізму й постмодернізму, на основі чого визначаються культурно-художні явища Європейської культури кінця XIX–XXI ст.

Наприклад, у «Лекціях із сучасної філософії: Модернізм» (Купарашвили, 2014) філософські концепції кінця XIX–XX ст. (В. Дильтай, Е. Гусерль, М. Гайдегер, Г. Гадамер, А. Бергсон, М. Мерло-Понті, Б. Расел, Л. Вітгенштайн, П. Рікер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю, З. Фройд, К.-Г. Юнг та інші) розглядаються в проєкції модерної філософії. У навчальному посібнику «Зарубіжна музична література. Кінець XIX — XX ст. Епоха модернізму» аналогічним чином узагальнюються стилеві тенденції та творчість західноєвропейських композиторів кінця XIX — середини XX ст.: пізній романтизм (Й. Брамс, Е. Гріг, Г. Малер), веризм (Дж. Пуччіні, Р. Леонкавалло), імпресіонізм (К. Дебюссі, М. Равель), експресіонізм (Р. Штраус, Нововіденська школа), французька «Шістка» (Д. Мійо, А. Онеггер, Ф. Пуленк), авангардизм (Дж. Кейдж, П. Булез, К. Штокгаузен) (Привалов, 2010).

До цього варто додати ті випадки, коли культурно-художні явища XX ст. визначаються в контексті модерністського розвитку, спрямованого до його вершини — постмодернізму. Прикладом цього є навчальний посібник «Музика XX століття: від авангарду до постмодернізму» (Высоцкая, Григорьева, 2014).

Третій момент стосується поділу постмодернізмом світової історії на три періоди: «Pre-modernity» («передмодерн»), він визначається в межах від первісного світу до Середньовіччя; «Modernity» («модерн»), тобто мається на

увазі епоха Нового часу; «Postmodernity» («постмодерн»), період після модерну, або ж культура останньої третини ХХ–ХХІ ст.

Четвертий момент стосується деструктуризації культурно-художнього буття, однієї з визначальних основ аналітики ХХ ст., яку постмодернізм лише виражає в своєрідний спосіб. Адже метод феноменологічної редукції Е. Гусерля, метод «деструкції» історичних побудов людського розуму М. Гайдегера і подібні до нього «деконструкції» свідомості у Ж. Дерріди — це яскраві приклади деконструкції сформованих культурним розвитком змістових позицій, що треба розглядати як своєрідні форми осягнення звершеного культурно-художнього становлення.

На завершення аналізу вихідних позицій модернізму й постмодернізму буде логічно окреслити точку зору в сучасній науці, яка критично оцінює їхні здобутки. Насамперед треба зазначити, що в різноманітних такого плану публікаціях (наприклад: Гобозов, 2005; Сафонова, 2009; Тарнас, 1995) постмодернізм трактується як закономірний процес, властивий для заключних фаз становлення культури чи певної епохи: «Епохи античної, середньовічної та новоєвропейської філософії проходили у своєму розвитку етапи зародження і розквіту, занепаду і розпаду... Першим варіантом некласичної філософії стали концепції софістів і сократичних шкіл... Еклектична філософія епохи еллінізму згоріла у вогні скептицизму... В епоху середньовіччя також була своя некласична філософія, яка проявилася в номіналістичних течіях періоду занепаду західноєвропейського Середньовіччя... Постмодернізм постає не новою оригінальною “постнекласичною” філософією, а є одним із проявів некласичної філософії Нового часу, закономірним занепадницьким наслідком новоєвропейської філософії ХVІІ–ХХ ст., який завершує її розвиток» (Филиппович, Семенова, 2007, с. 791–793).

Водночас треба мати на увазі, що справедлива критика постмодернізму зазвичай не завершується пропозицією нових принципів аналізу культурно-художніх явищ сучасності, а лише констатацією вичерпаності постмодернізму — як на концепційному рівні, так і у плані становлення його як явища.

Аналогічне стосується вітчизняної й зарубіжної науки. Можна назвати багато публікацій, коли смислові засади постмодернізму беруться за основу і трактуються як такі, що відповідають реаліям буття сучасної культури та є свідченням новизни такого плану наукових аналітик. Звідси не тільки послаблюється рівень дослідження культурно-художніх явищ, але й онтологія культури і мистецтва позбавляється глибини осягнення.

Мета дослідження — аналіз модернізму і постмодернізму на основі актуалізації історичного, метаісторичного, культурологічного аспектів, а також авторської концепції інтенціоналізму культури і мистецтва.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати смислові засади модернізму й постмодернізму;
- 2) актуалізувати поняття «проект “Модерн”» та визначити можливість позиціонування модернізму й постмодернізму на його основі;
- 3) розглянути модернізм і постмодернізм в контексті історичної, метаісторичної, культурологічної, процесуально-структуральної перспективи та авторської концепції інтенціоналізму культури і мистецтва;
- 4) об’єктивувати зміст явищ модернізму і постмодернізму.

Виклад основного матеріалу дослідження... Оскільки науковий дискурс статті передбачає опору на концепцію інтенціоналізму культури і мистецтва, очевидно, що необхідно хоча б коротко окреслити основні позиції цієї теорії.

- 1) Культура має вихідну інтенцію, яка зберігається упродовж її становлення, виконує функцію смислової програми, процесуально й структурно розгорнутої, та зумовлює шаблі її розвитку.
- 2) Як правило, процесуальне буття кристалізує чотири періоди розвитку культури і мистецтва (щодо Європейської культури це: символічний період — Середньовіччя, Відродження, V–XVI ст.; класичний період — Новий час, Просвітництво, XVII–XVIII ст.; романтичний період — XIX ст.; інтенціональний період — кінець XIX–XXI ст.).
- 3) Кожен період становлення культури передбачає універсалію — «надструктурну і позаструктурну заданість», «первинну модель» (О. Лосев), яка зумовлює будь-які культурно-художні й стильові явища відповідного шабля культурного розвитку.
- 4)

Культурно-художні явища заключного — інтенціонального — періоду зумовлені зміною динамічного важеля на екстенсивний, інтенціональною рефлексією, яка виникає в її просторі у цей період, моделює базові принципи інтенціоналізму (екстенсії, інтро-ретро-спекції і компіляції, периферійності, феноменологізму, індетермінізму, абдукції, прогностики) та відповідний — інтенціональний — стиль культурного буття. 5) У заключний період культура зосереджується на звершеному становленні, метою чого є аналіз пройденого шляху та проєкція можливого майбутнього розвитку (Опанасюк, 2020).

Якщо взяти до уваги, що модернізм і постмодернізм трактуються як фундаментальні моделі, на основі яких узагальнюються різноманітні явища кінця XIX–XXI ст., що прихильники постмодернізму світову історію поділяють на періоди «Pre-modernity», «Modernity», «Postmodernity», логічним є питання щодо причин обстоювання подібних позицій.

Таку ситуацію можна пояснити зручністю запропонованої схеми: був передмодерн, який переходить до фази модерну, потім — до постмодерну. У контексті модернізму й постмодернізму можна говорити про практику, зміст якої визначається звичним для нашої науки позиціонуванням культурно-художніх явищ на основі бінарної структури: романтизм – постромантизм, імпресіонізм – постімпресіонізм і т. д.

Водночас треба враховувати такі обставини. Зазвичай модернізм трактується як художньо-естетична система, яка виникла в західному мистецтві на межі XIX–XX ст.; вона протиставила себе традиційному мистецтву, позиціонувала себе як сучасне мистецтво, навіть — як мистецтво майбутнього та яка проіснувала до середини XX ст. Ідеологія мистецтва, яке співвідноситься з постмодернізмом, формується в 1960–1970-х роках. З появою в 1979 році праці Ж.-Ф. Ліотара «Стан постмодерну» (Ліотар, 1998) термін «постмодернізм» до сьогодні широко використовується для визначення характерних рис такого плану культурно-художніх явищ.

Натомість філософсько-культурологічний ракурс (В. Вельш, Ю. Габермас, Р. Гарнас) часто розглядає модернізм у контексті ідеологічного проєкту

Модерну XVII–XVIII ст. та наголошує, що модерного плану філософські концепції зумовлені епохою Нового часу.

Хоча такий дискурс розширює історичні межі модернізму і вказує на процесуальність його як явища, це не вирішує темпоральні межі «Pre-modernity». По-перше, це виглядає непереконливо, оскільки ланка «Pre-modernity» охоплює досить великий проміжок часу (якщо взяти до уваги культурне буття від декількох до багатьох тисяч років до н. е., то очевидно, що цей історичний проміжок не можна однозначно визначити). По-друге, багато різних культур і розмаїті за змістом культурно-художні явища просто не можна втиснути в чітко не визначені рамки передмодерну.

Відтак можна стверджувати, що трансляція вихідних інтенцій постмодерну на мегапростір світової культури є формалізацією концептуальної площини його смислових засад та власне онтологічною формалізацією в цілому.

Пропонований нижче дискурс передбачає актуалізацію історичного, метаісторичного, культурологічного аспектів, авторської концепції інтенціоналізму культури і мистецтва, що дасть можливість об'єктивувати зміст явищ модернізму і постмодернізму.

1. Історичний аспект. На перший погляд, етимологія слова «модернізм», що означає «сучасний», «новітній», «новий час», не може сприяти побудові основи для критичного аналізу модернізму й постмодернізму. Однак візьмемо до уваги таку ситуацію. Неможливо заперечити факт, що концепт «сучасний» набуває ваги у Європейській культурі в епоху Відродження; жодна попередня культура не передбачала подібних акцентів на новизні.

Свого часу Аристотель висловив думку, що місце у просторі, в якому виникає явище, є автономне, та що місце визначає характерні особливості явища: «... місце є як дещо разом з тілами і що всяке чуттєво сприйняте тіло знаходиться в [якомусь] місці...». Крім того, місце — «... окреслення тіла, що його обрамлює (оскільки воно прилягає до обрамленого)... місце [існує] разом з предметом, оскільки межі [існують] разом з тим, що вони обмежують» (Аристотель, 1981, с. 124, 132).

Звідси завдяки актуалізації історичного аспекту ми приходимо до об'єктивації модернізму (модерну): у Європейській культурі в XIV–XVI ст. виникає явище, яке за основу свого буття обирає інтенцію на інновацію. Від цього моменту фактор новизни стає визначальним для європейського мистецтва, а поняття «модерн», «модерне мистецтво» означає цей новий розвиток. Як відомо, в XIV ст. публікуються трактати Філіпа де Вітрі «Ars nova» (1320), Івана де Муріса «Ars nova musicae» (1322). У Європейській культурі музика вперше поділяється на нову (Ars nova) (твори Гійома де Машо позиціонуються як нова музика) та стару — «Musicae antiqua» (попередня музика).

Таким чином можна констатувати: модернізм (проект Модерну) зумовлений відповідним місцем у просторі Європейської культури, що вказує на помилковість просування меж цього проекту в глибину віків.

2. Метаісторичний аспект. Метаісторичний чинник передбачає вихід за межі історичного. У цьому випадку можна говорити про два моменти. Перший — це, власне, характерні ознаки завершення розвитку певного явища (культури, епохи, художнього явища), які передбачають подібні до постмодернізму смисли. Другий момент стосується причини чи певного явища, які ініціюють такий розвиток.

У контексті другої позиції необхідно шукати явище, яке в просторі Європейської культури XIV–XVI ст. інспірує виникнення інтенцій на інновації. Як кажуть астрономи, поблизу певної планети існує щось невідоме, яке впливає на її дивну траєкторію.

Те, що без відповідної причини нічого не виникає, — це зрозуміло. Питання полягає в тому, чи сучасній науці відомі обставини або явища, які відповідним чином позначилися на розвитку Європейської культури, починаючи від XIV ст.? І чи враховуються такі моменти в онтології модернізму й постмодернізму?

На ці питання можна відповісти: і так, і ні. З одного боку, загальноновизнаним є факт, що в XIV–XVI ст. (епоха Відродження) Європейська культура і мистецтво зазнають кардинальних змін і стають на шлях постійних

пошуків новизни. З іншого боку, пояснення причини, чому це відбулося, відсутнє.

У контексті визначення явища, яке в просторі Європейської культури XIV–XVI ст. інспірує виникнення інтенції на інновації, доцільно вказати на теорію «ключових зрізів» (переломних моментів у світовій історії) К. Ясперса, яка пояснює і визначає природу цих змін. Аналізуючи тектонічні суспільні зрушення у певні періоди становлення світової культури, німецький філософ доходить висновку, що світова культура передбачає чотири метаімпульси, або ж метаоснови для її розвитку: «Спочатку від доісторії, від ледве доступної нашому осягненню прометеївської епохи (виникнення мови, знарядь праці, уміння користуватися вогнем), коли вона лише ставала людиною»; «У другому випадку від виникнення великих культур давнини» (тобто починаючи з V–III тис. до н. е., з чим співвідноситься початок світової історії); «У третьому — від осьового часу, коли повністю формується справжня людина в її духовній відкритості до світу» (що визначається в межах 800 і 200 років до н. е.); «У четвертому — від науково-технічної епохи, перетворюючи дію якої ми відчуваємо на собі» (Ясперс, 1991, с. 53) (тобто починаючи з епохи Відродження).

Справді, починаючи з епохи Відродження, принцип моделювання художнього образу в Європейській культурі змінюється: для нього стають характерними власне інтенція на інновації та пошуки відповідних засобів виразовості для вираження змісту таких образів. Більше того, можна стверджувати, що оригінальність і самобутність художньої палітри мистецтва Європейської культури наступних століть її розвитку зумовлені саме цим четвертим «ключовим зрізом» (четвертим переломним моментом у світовій історії).

Відтак четвертий «ключовий зріз» (переломний момент) можна трактувати як певне явище, або ж змістову хвилю. Водночас розгортання цієї хвилі відбувається в просторі Європейської культури та збігається зі знаковими зрушеннями в її культурно-художньому становленні і з розвитком проєкту «Модерн» (цей момент розглядається нижче).

3. Культурологічний аспект: процесуальний і структуральний зріз. У цьому випадку треба наголосити на тому, що в сучасній науці під час аналізу культурно-художніх явищ здебільшого не враховується процесуальність культури. Мається на увазі культура як живий суспільний організм з притаманними для нього процесуальністю і структуральністю буття.

Можна назвати лише кілька авторів, теорії яких не полишають це питання. Насамперед доцільно вказати на концепції О. Шпенглера, А. Тойнбі, Л. Гумільова (Шпенглер, 1993; Тойнбі, 1995; Гумилев, 2005). Певною мірою до них приналежна й філософсько-культурологічна теорія Г. Гегеля (Гегель, 2007). Кожна з цих теорій не лише передбачає процесуальність культури, але й проводить аналогії між розвитком певних культурно-художніх явищ, абстрактної ідеї (Г. Гегель) та відповідними періодами розвитку культури чи етносу.

Очевидно, що процесуальність культури в той чи інший періоди її становлення не тільки зумовлює виникнення певних культурно-художніх явищ, але й визначає їхнє смислове поле. Тобто на початку розвитку культури (символічний період Європейської культури, V–XVI ст.) годі шукати ті явища, які, наприклад, виникли в третьому, романтичному періоді її розвитку (XIX ст.), чи, навпаки, явища заключного — інтенціонального — періоду (кінець XIX–XXI ст.) шукати в другому, або ж класичному періоді (XVII–XVIII ст.) її становлення (Опанасюк, 2020).

Фактори процесуальності та структуральності не лише пояснюють зміст тих чи інших явищ, які виникають і розвиваються в просторі культури, але й переконливо доводять, що модернізм і постмодернізм в їхньому сучасному трактуванні (тобто як явища, які зумовлюють культурно-художній розвиток кінця XIX–XXI ст.) жодним чином не можуть належати символічному, класичному, романтичному періодам становлення Європейської культури, позаяк їхній зміст визначається характерністю буття культури в заключний — інтенціональний — період.

4. Культурологічний аспект: контекст заключного періоду розвитку

культури. Для онтології модернізму й постмодернізму необхідно з'ясувати, що відбувається в заключний період становлення Європейської культури, в межах якого й отримують розвиток ці явища.

Свого часу Г. Гегель, аналізуючи розвиток абстрактної ідеї та проєктуючи цей процес на ґрунт світового мистецтва останніх тисячоліть, доходить висновку: після розвитку своїх атрибутів, що відбувається на третьому шаблі становлення, мистецтво обертається проти попереднього розвитку: «Але якщо мистецтво всебічно розкрило нам істотні погляди на світ, які вміщені в його понятті, і зміст, що входить до цих поглядів, то воно звільнилося від цього визначення змісту... Істинна потреба в ньому пробуджується та активізується лише з потребою повернутися проти того змісту, який один до цих пір володіло значимістю» (Гегель, 2007, с. 611).

Європейська культура завершує формувати свої атрибути в ХІХ ст., і на межі ХІХ–ХХ ст. власне переходить до фази «проти», що можна трактувати як аналіз і дослідження свого звершеного буття (доречно зазначити, що О. Шпенглер також вважає, що в ці десятиліття розвиток Європейської культури переходить до фази старості). Очевидно, що такого плану аналіз передбачає розчленування різних моментів звершеного культурного становлення, їхнє зіставлення, дослідження тощо. Відтак моделюється ситуація інтро-ретро-спекції та компіляції попередніми здобутками. Звідси будь-які заперечення попереднього, акцентування на тих чи інших змістах звершеного становлення культури і мистецтва (нехай навіть у форматі «проти») обертаються своєю формою їхнього аналізу й дослідження.

І саме це ми бачимо в розвитку суспільної думки і художньої творчості періоду кінця ХІХ–ХХІ ст. До цього варто додати, що окреслену фундаментальну буттєву позицію в заключний — інтенціональний — період розвитку культури і мистецтва модернізм та постмодернізм лише в своєрідний спосіб виражають. І не більше того!

Якщо звернутися до праці Ж.-Ф. Ліотара «Стан постмодерну», то можна констатувати досить цікаві й характерні для звершеного розвитку культури

моменти.

У цій роботі обстоюються дві позиції: 1) постмодернізм трактується як загальний напрямок розгортання сучасної культури в її прагненні усвідомити розмаїття й плюралізм форм культурно-художнього буття; 2) визначальною рисою постмодернізму проголошується «пошук нестабільності».

Доречно звернути увагу на два останні розділи праці Ж.-Ф. Ліотара. Зокрема, 13 розділ має символічну назву: «Постмодерністська наука як пошук нестабільності», що окреслює зміст основної інтенції постмодерної аналітики. Тобто ми не зустрічаємо акцентів на пошуку чи визначенні наративу якогось нового майбутнього явища, натомість проголошується «пошук нестабільності».

У 14 розділі («Легітимація через паралогію») Ж.-Ф. Ліотар зазначає: «... треба розвести власне паралогію та інновацію: остання замовляється або, у всякому разі, використовується системою для збільшення своєї ефективності, а перша — прийом, значення якого відразу не визнається і який застосовується в прагматичності знання». І далі знову наголошує на доцільності пошуку й об'єктивації розбіжностей: «... в подальшому акцент треба ставити на розбіжностях. Консенсус — це горизонт; він завжди недосяжний» (Ліотар, 1998, с. 145–146).

Якщо взяти до уваги сказане, на основі чого вибудовувалися й вибудовуються розмаїті традиційно налаштовані модерно-постмодерні концепти останньої чверті ХХ–ХХІ ст., то можна констатувати обмеженість постмодерністського проекту, причому зміст цієї обмеженості визначається лише необхідністю деконструкції звершеного культурно-художнього буття.

До цього варто додати те, що постмодернізм не передбачає проєктивності. Постмодерністський аналіз спрямований лише на руйнування усталених канонів. Ці обставини унеможливають об'єктивність у визначенні змісту буття тих чи інших явищ у просторі культури. Відтак він замикається на собі, не розуміючи того, що він сам є буттєвою реалією розвитку культури в заключний період її становлення, причому реалією у, так би мовити, негативному аспекті.

5. Культурологічний аспект: процесуальність модернізму–постмодернізму. Перше, на чому треба наголосити, — це те, що в сучасній науці

у деяких випадках поняття «модерн» і «модернізм» розмежовуються. Водночас, як зазначалося вище, типовим для аналізу й характеристики культурно-художніх явищ кінця XIX–XXI ст. є смислові основи модернізму і постмодернізму.

У моїх роботах обґрунтовується точка зору, що траєкторію розвитку проєкту «Модерн» можна визначити завдяки виокремленню чотирьох шаблів його розвитку. Водночас для онтології цього проєкту важливим є зіставлення динаміки його розвитку зі становленням Європейської культури, у просторі якої він виникає й розвивається.

Відтак: XIV–XVI ст. — це перший шабель розвитку проєкту «Модерн» (водночас на ці століття припадає завершення першого, символічного, періоду Європейської культури: V–XVI ст.); XVII–XVIII ст. — другий шабель розвитку проєкту «Модерн» (на ці століття припадає класичний період розвитку Європейської культури: XVII–XVIII ст.); XIX ст. — це третій шабель розгортання проєкту «Модерн» та романтичний період розвитку Європейської культури; кінець XIX–XXI ст. можна трактувати як четвертий шабель розвитку проєкту «Модерн» (модернізм–постмодернізм) та інтенціональний період становлення Європейської культури (Опанасюк, 2020).

Таке зіставлення пояснює і виправдовує позиціонування в сучасній науці явищ модернізму і постмодернізму на основі актуалізації парадигми «модерн–постмодерн» («модернізм–постмодернізм»). Зокрема, в статті «Ю. Габермас роздумує про модерн», яка є післямовою до книги Габермаса «Філософський дискурс про модерн», Є. Петренко наголошує на доцільності цієї парадигми: «Модерн, модерність — інтегральна характеристика європейського суспільства та культури, на сьогодні вона дедалі частіше використовується у філософських і соціологічних концепціях для позначення етапу становлення й еволюції промислового суспільства, яке приходить на зміну традиційному. У філософській культурі XX ст. розповсюджено ототожнення сучасності з утвердженням і пануванням наукової раціональності індустріального суспільства. Сучасність асоціюється зі свободою від беззаперечного диктату традицій і патерналізму влади, зі свободою суджень і вибору, з динамізмом суспільних процесів...»

(Петренко, 2003, с. 395).

6. Модернізм і постмодернізм у контексті концепції інтенціоналізму культури і мистецтва. Оскільки в цій статті актуалізується концепція інтенціоналізму культури і мистецтва, то очевидно, що здійснений аналіз модернізму й постмодернізму доречно зіставити хоча б з деякими моментами цієї теорії.

По-перше, концепція інтенціоналізму культури і мистецтва виходить з того, що в заключний період становлення культури в її просторі виникає інтенціональна рефлексія, яка визначається як «... образно-змістове зосередження (культури) на сформованих у попередніх періодах культурно-художніх атрибутах і смислах, метою чого є аналіз (дослідження) звершеного буття, осягнення феноменологічного рівня культурного становлення та проєкція можливого нового розвитку (культури)» (Опанасюк, 2020, с. 224). Виникає логічне запитання: як у цьому випадку треба позиціонувати аналіз звершеного розвитку культури та що він має передбачати?

Як зазначалося вище, в «Естетиці» Г. Гегель вказує на те, що після завершення формування атрибутів певного явища воно обертається «... проти того змісту, який один до цих пір володів значимістю» (Гегель, 2007, с. 611) (повністю ця цитата наведена вище). Очевидно, що оберненість назад і є визначальною основою буття культури в заключний період її розвитку. Водночас така рефлексія обов'язково виходитиме з аналізу, який передбачатиме оперування певними деструктуризованими, зміненими й (умовно) розчленованими формами попередніх і завершених культурно-художніх явищ, їхнє зіставлення, акцентування на тих чи інших їхніх аспектах тощо.

Неважко збагнути, що інтенціональна рефлексія культури акцентує на розмаїтих формах інтро-ретро-спекцій, трансформацій, компіляцій, деструкцій, а також на проєкції їхнього можливого майбутнього розвитку, що в цілому визначає принципи моделювання культурою в заключний період розвитку відповідної культурно-художньої площини. Відтак функція інтенціональної рефлексії культури полягає в моделюванні культурних і мистецьких явищ,

скерованих на вираження змісту такого звершеного буття.

По-друге, концепція інтенціоналізму культури і мистецтва передбачає базові принципи інтенціоналізму (екстенсії, інтро-ретро-спекції і компіляції, периферійності, феноменологізму, індетермінізму, абдукції, прогностики) (Опанасюк, 2020, с. 234–241), які культура моделює в цей період; ці принципи зумовлюють будь-які моменти її розвитку, в тому числі й ті, на яких наголошує модернізм і постмодернізм (модернізм-постмодернізм).

Таким чином, якщо ті чи інші моменти в бутті культури і мистецтва, на яких акцентує модернізм і постмодернізм, або інші культурологічного плану теорії зіставити з відповідними базовими принципами інтенціоналізму, ми отримаємо конкретику в аналізі й характеристиці цих явищ, як і те, що такий зріз дає можливість ідентифікувати ці явища.

Адже коли йдеться, наприклад, про інтертекстуальність, що набуває чинності в заключному періоді розвитку культури, то актуалізація того чи іншого базового принципів інтенціоналізму в кожному випадку визначатиме природу цієї інтертекстуальності та внутрішній зміст таких явищ. Аналогічне стосується будь-яких культурно-художніх явищ кінця XIX–XXI ст., які фіксує постмодернізм.

До цього треба додати, що за принципами вираження змісту і закономірностей буття культури і мистецтва в заключний період розвитку концепція інтенціоналізму культури і мистецтва є набагато ширшою і глибшою від теорії модернізму й постмодернізму, водночас вона охоплює ці явища, ідентифікує й пояснює їхній зміст в контексті закономірностей культурного буття.

Більше того, як зазначалося вище, ця концепція не вдається до маніпуляцій з префіксом «пост», передбачає проєкцію можливого майбутнього розвитку культури і мистецтва, що власне підкреслює її фундаментальність.

Концепція інтенціоналізму культури і мистецтва наголошує на тому, що «... оскільки Європейська культура фактично розкрила свої атрибути, в тому числі й реалізувала образно-сміслові потенції щодо моделювання відповідного

плану художніх явищ, є очевидним: у наступні століття можливого становлення її культурне буття буде здійснюватися у площині постіснування... А це означає, що базові принципи інтенціоналізму і визначені смислові засади інтенціонального стилю зумовлюватимуть майбутнє культурно-художнє буття Європейської (і світової) культури, а музичне мистецтво й надалі формуватиметься за їхніми приписами... істинно нове можна передбачати лише за умови появи в метакультурному метапросторі потужного імпульсу, який очікується і відчувається світло його якісно нових променів та який згенерує не лише нове мистецтво, а й Нову за Якістю Культуру, Нову Музику та Нове Метакультурне Буття загалом. У цьому контексті сучасна музична культура нові інтенції може виявляти тільки на рівні передбачення останнього...» (Опанасюк, 2020, с. 333–334).

Висновки.

1. Аналіз смислових засад модернізму й постмодернізму показує, що постмодернізм, який позиціонує себе як зовсім нову добу в світовій культурі і намагається безмежно розширити свої історичні межі («Pre-modernity», «Modernity», «Postmodernity»), не є таким.

2. Модернізм і постмодернізм зумовлені проектом «Модерн», що дає підставу позиціонувати ці явища в контексті означеного проекту.

3. Водночас історичний і метаісторичний аналіз модернізму й постмодернізму свідчать, що вихідний імпульс цих явищ припадає на XIV–XVI ст.; культурний зріз вказує на розвиток модернізму і постмодернізму у просторі Європейської культури та проекту «Модерн»; процесуально-структуральний вимір свідчить, що динаміку проекту «Модерн» визначають чотири фази розвитку, які збігаються з періодами становлення Європейської культури: XIV–XVI ст. — перша фаза розвитку проекту «Модерн» (V–XVI ст. — символічний період Європейської культури); XVII–XVIII ст. — друга фаза проекту «Модерн» (XVII–XVIII ст. — класичний період Європейської культури); XIX ст. — третя фаза проекту «Модерн» (XIX ст. — романтичний період Європейської культури); кінець XIX – початок XXI ст. — четверта фаза проекту «Модерн» (кінець XIX–XXI ст. — інтенціональний період Європейської куль-

тури). Таким чином, модернізм і постмодернізм кінця XIX – початку XXI ст. зумовлені заключною фазою проєкту «Модерн» і заключним (інтенціональним) періодом Європейської культури.

4. Зіставлення проаналізованих у статті моментів з концепцією інтенціоналізму культури і мистецтва сприяло визначенню закономірностей розвитку проєкту «Модерн», періодів його становлення, об'єктивації модернізму й постмодернізму, їхньої ідентифікації у контексті процесуального буття Європейської культури.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі будуть спрямовані на зіставлення смислових засад модернізму й постмодернізму з концепцією інтенціоналізму культури і мистецтва, на актуалізацію інтенціонально-культурологічного методу аналізу музичних явищ, що відкриває нову перспективу в онтології модерно-постмодерних інтенцій та культурно-художнього буття в цілому.

Список використаної літератури і джерел

1. Аристотель, 1981. *Фізика. Сочинения в 4 томах. Т. 3.* Москва: Мысль.
2. Вельш, В., 2004. *Наши постмодерний модерн.* Переклад з німецької А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. Київ: Альтерпрес.
3. Высоцкая, М. С., Григорьева, Г. В., 2014. *Музыка XX века : от авангарда к постмодернизму : Учебное пособие.* 2-ое изд., испр., доп. Москва: Московская консерватория.
4. Гегель, Г. В. Ф., 2007. *Эстетика: В 2 томах.* 2-ое издание. Санкт-Петербург: Наука.
5. Гобозов, И. А., 2005. *Куда катится философия. От поиска истины к постмодернистическому трепу (Философский очерк).* Москва: Савин С. А.
6. Гумилев, Л. Н., 2005. *Этногенез и биосфера земли.* Москва: АСТ.
7. Купарашвили, М. Дж., 2014. *Лекции по современной философии: Модернизм: Учебное пособие.* Москва: Либроком.
8. Лиотар, Ж.-Ф., 1998. *Состояние постмодерна.* Перевод с французского Н. А. Шматко. Москва: Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург: Алетейя.
9. Лиотар, Ж.-Ф., 2012. *Ответ на вопрос: что такое постмодерн? Философия философии. Тексты философии: Учебное пособие для вузов.* Москва: Академический Проект; Фонд «Мир».
10. Опанасюк, О. П., 2020. *Інтенціональність у просторі культури: мистецтвознавчий, культурологічний та філософський аспекти:* монографія. 3-те вид., випр. Київ: Освіта України.
11. Павлов, А. В., 2019. *Образы современности в XXI веке: сверхмодернизм. Философия и современность,* 1, сс.69–83.
12. Павлов, А. В., Ерохина, Ю. В., 2019. *Образы современности в XXI веке: альтермодернизм. Философские науки,* 62(2), сс.7–25.
13. Петренко, Е. Л., 2003. Юрген Хабермас размышляет о модерне. *Философский дискурс о модерне.* Москва: Весь Мир.
14. Привалов, С. Б., 2010. *Зарубежная музыкальная литература. Конец XIX – XX век.*

Эпоха модернизма. Санкт-Петербург: Композитор.

15. Сафонова, Л. В., 2009. *Постмодернистский текст: поэтика манипуляции*. Санкт-Петербург: Петрополис.

16. Тарнас, Р., 1995. *История западного мышления*. Перевод с английского Т. А. Азаркович. Москва: Крон-пресс.

17. Тойнбі, А. 1995. *Дослідження історії*. Т. 1. Переклад з англійської В. Шовкуна. Київ: Основи.

18. Филиппович, А. В., Семенова, В. Н., 2007. Послесловие. Против постмодернизма. *Новейший философский словарь. Постмодернизм*. Москва: Современный литератор.

19. Хабермас, Ю., 1992. Модерн — незавершенный проект. *Вопросы философии*, 4, сс.40–52.

20. Хабермас, Ю., 2003. *Философский дискурс о модерне*. Перевод с немецкого М. М. Беляева, К. В. Костина, Е. Л. Петренко и др. Москва: Весь Мир.

21. Шпенглер, О., 1993. *Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. I. Геитальт и действительность*. Перевод с немецкого К. А. Свасьяна. Москва: Мысль.

22. Ясперс, К., 1991. *Смысл и назначение истории*. Перевод с немецкого М. И. Левиной. 2-ое изд. Москва: Политиздат.

23. Vermeulen, T. and van den Akker, R., 2010. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2. pp.1–14.

References

1. Aristotel', 1981. *Fizika* [Physics]. Works in 4 volumes. 3rd vol. Moskva: Mysl'.

2. Velsh, V., 2004. *Nash postmodernyi modern* [Our postmodern modernism]. Translated from German by A. L. Bohachova, M. D. Kul'taievoi, L. A. Sytnichenko. Kyiv: Alterpres.

3. Vysotskaya, M. S. and Grigor'eva, G. V., 2014. *Muzyka XX veka : ot avangarda k postmodernizmu : Uchebnoe posobie* [Music of the 20th century: from the avant-garde to postmodernism: a study guide]. 2nd ed. Moskva: Moskovskaya konservatoriya.

4. Gegel', G. V. F., 2007. *Estetika* [Aesthetics]. In 2 volumes. 2nd ed. Sankt-Peterburg: Nauka.

5. Gobozov, I. A., 2005. *Kuda katitsya filosofiya. Ot poiska istiny k postmodernisticheskomu trepu (Filosofskii ocherk)* [Where philosophy is heading. From the search for truth to postmodern chatter (Philosophical essay)]. Moskva: Savin S. A.

6. Gumilev, L. N., 2005. *Etnogenez i biosfera zemli* [Ethnogenesis and biosphere of the earth]. Moskva: AST.

7. Kuparashvili, M. Dzh., 2014. *Lektsii po sovremennoi filosofii: Modernizm: Uchebnoe posobie* [Lectures on Contemporary Philosophy: Modernism: A Study Guide]. Moskva: Librokom.

8. Liotar, Zh.-F., 1998. *Sostoyanie postmoderna* [Postmodern state]. Translated from French by N. A. Shmatko. Moskva: Institut eksperimental'noi sotsiologii; Sankt-Peterburg: Aleteiya.

9. Liotar, Zh.-F., 2012. *Otvety na vopros: chto takoe postmodern? Filosofiya filosofii. Teksty filosofii: Uchebnoe posobie dlya vuzov* [The answer to the question: what is postmodernity? Philosophy of Philosophy. Philosophy Texts: Textbook for Universities]. Moskva: Akademicheskii Proekt; Fond "Mir".

10. Opanasiuk, O. P., 2020. *Intentsionalnist u prostori kultury: mystetstvoznachnyi, kulturolohichni ta filosofskiyi aspekty: monohrafiia* [Intentionality in the space of culture: art history, culturological and philosophical aspects: monograph]. 3rd ed. Kyiv: Osvita Ukrainy.

11. Pavlov, A. V., 2019. *Obrazy sovremennosti v XXI veke: sverkhmodernizm* [Images of modernity in the XXI century: supermodernism]. *Filosofiya i sovremennost'*, 1, pp.69–83.

12. Pavlov, A. V. and Erokhina, Yu. V., 2019. *Obrazy sovremennosti v XXI veke: al'termodernizm* [Images of modernity in the 21st century: altermodernism]. *Filosofskie nauki*, 62(2), pp.7–25.

13. Petrenko, E. L., 2003. Yurgen Khabermas razmyshlyayet o moderne [Jurgen Habermas reflects on modernity]. *Philosophical discourse about modernity*. Moskva: Ves' Mir.

14. Privalov, S. B., 2010. *Zarubezhnaya muzykal'naya literatura. Konets XIX – XX vek. Epokha modernizma* [Foreign musical literature. The end of the 19th–20th century. The era of modernism]. Sankt-Peterburg: Kompozitor.
15. Safonova, L. V., 2009. *Postmodernistskii tekst: poetika manipulyatsii* [Postmodern text: the poetics of manipulation]. Sankt-Peterburg: Petropolis.
16. Tarnas, R., 1995. *Istoriya zapadnogo myshleniya* [History of Western Thinking]. Translated from English by T. A. Azarkovich. Moskva: Kron-press.
17. Toinbi, A. 1995. *Doslidzhennia istorii* [History research]. Vol. 1. Translated from English by V. Shovkun. Kyiv: Osnovy.
18. Filippovich, A. V. and Semenova, V. N., 2007. Posleslovie. Protiv postmodernizma [Afterword. Against postmodernism]. *Noveishii filosofskii slovar'. Postmodernizm*. Moskva: Sovremennyi literator.
19. Khabermas, Yu., 1992. Modern — nezavershennyi proekt [Modern — unfinished project]. *Voprosy filosofii*, 4, pp.40–52.
20. Khabermas, Yu., 2003. *Filosofskii diskurs o moderne* [Philosophical discourse about modernity]. Translated from German by M. M. Belyaeva, K. V. Kostina, E. L. Petrenko and other. Moskva: Ves' Mir.
21. Shpengler, O., 1993. *Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoi istorii. 1. Gestal't i deistvitel'nost'* [Sunset of Europe. Essays on the morphology of world history. 1. Gestalt and reality]. Translated from German by K. A. Svas'yan. Moskva: Mysl'.
22. Yaspers, K., 1991. *Smysl i naznachenie istorii* [The meaning and purpose of history]. Translated from German by M. I. Levina. 2nd ed. Moskva: Politizdat.
23. Vermeulen, T. and van den Akker, R., 2010. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2, pp.1–14.

OLEKSANDR OPANASIUK

ORCID iD: 0000-0002-2685-9468

Doctor of Art Criticism,

Professor at the Department of Musicology and Music Education

at the Borys Hrinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine)

oleksandr-opanasiuk@ukr.net

MODERNISM AND POSTMODERNISM:

OBJECTIVATION OF THE CONTENT OF PHENOMENA

The phenomena of modernism and postmodernism are studied. Modernism and postmodernism are analyzed in the context of the project Modern, which belongs to European culture and determines its development in the direction of modernization of history. It was found that the dynamics of the Modern project is determined by four phases of development, they largely coincide with the periods of formation of European culture: 14th –16th — the first phase of development of the Modern project (5th – 16th centuries — symbolic period of European culture); 17th – 18th centuries — the second phase of the Modern project (17th – 18th centuries — classical period of European culture); 19th century — the third phase of the Modern project (19th century – romantic period of European culture); late 19th – 21st centuries — the fourth phase of the Modern project (late 19th – 21st centuries — intentional period of European culture). This objectifies modernism and postmodernism as phenomena, the content of which is determined by the final phase of the Modern project and the final (intentional) period of European culture. Emphasis is placed on the possibility of interpreting modernism and postmodernism as one phenomenon — modernism-postmodernism. It is stated that postmodernism correctly defines the content of cultural and artistic life of the present,

but does not explain the laws of cultural formation, bypasses the future development of culture and art, focuses on its concepts and resorts to semantic transformations of the idea of “after”: afterpostmodernism, after non-classical thinking, theses such as postmodernism after modernism, etc. This explains the limitations and inability of postmodernism to cultural creativity. Comparing the semantic foundations of the theory of modernism and postmodernism with the concept of intentionalism of culture and art opens a new perspective in the analysis and ontology of modern and postmodern intentions and cultural and artistic life in general.

Keywords: *modernism, postmodernism, the project Modern, the concept of internationalism of culture and art, the European culture.*

Стаття надійшла до редакції 17.08.2021